

De nieuwe broedvogelatlas

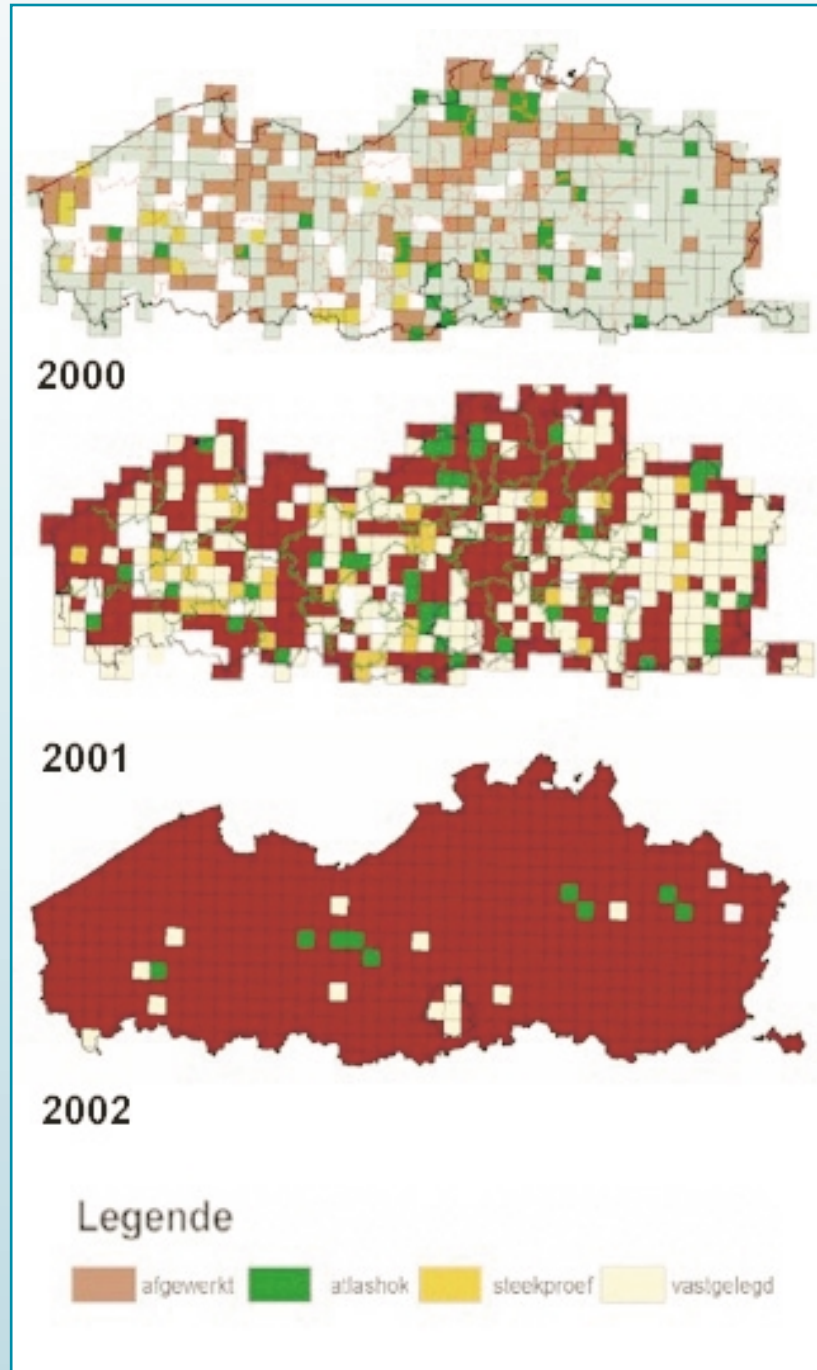
Het veldwerk is achter de rug

2002 was het allerlaatste atlasjaar waarin er ook echt nog moest geïnventariseerd worden. In de periode 2000-2001 was er al een behoorlijk pak werk verzet, maar toch was het spannend afwachten of de finale doelstelling –gans Vlaanderen inventariseren– zou gehaald worden. Op de volgende reeks kaartjes die de stand van zaken aangeven na 2000, 2001 en 2002, zien jullie dat het ons toch gelukt is! Er zijn nog steeds van enkele hokken gegevens achter, maar deze zijn wel degelijk afgewerkt. Van in totaal 4 hokken werden in de loop van het huidige broedseizoen nog enkele aanvullende gegevens verzameld.

Door al deze inspanningen kunnen we gerust zeggen dat we nu over de meest complete en meest gedetailleerde databank beschikken die ooit van broedvogels in Vlaanderen werd verzameld! Enkele cijfers die dit aantonen, vind je verder in deze nieuwsbrief.

De op de kaart van 2002 getoonde ‘hiaten’ zullen dat niet blijven. De regio Brussel werd geïnventariseerd door mensen van Aves en met de coördinator daar werd overeengekomen de gegevens uit te wisselen. Slechts binnen een strikt ontoegankelijk terrein in Limburg, zullen geen steekproeven kunnen gelopen worden, maar van alle overige hokken zijn de gegevens wel afgewerkt, maar (nog) niet binnen.

Het komt er dus op neer dat de belangrijkste doelstelling van het atlasproject reeds gehaald werd door een enorme inzet van een 1000-tal medewerkers de voorbije drie jaar. Nagenoeg alle gegevens zitten ook al in een databank en dus is het momen-

Figuur 1 : Vorderingen atlasproject 2000-2002

teel erg eenvoudig al uit te pakken met enkele zo goed als definitieve verspreidings- en dichtheidskaarten. Naast deze kaarten is het nu ook mogelijk meer algemene conclusies te trekken omtrent de soortenrijkdom in Vlaanderen, de trends van de ver-

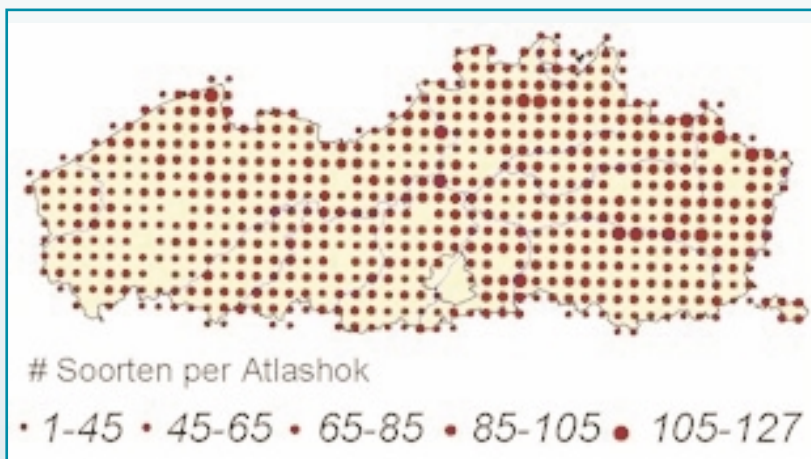
schillende soorten, de trends van soortengroepen (vb. soorten van agrarisch gebied, roofvogels enz...) en de (eventuele) aanpassing van de Rode Lijst aan de hand van de nieuwe gegevens van het atlasproject.

voor Vlaanderen

Soortenrijkdom Vlaanderen

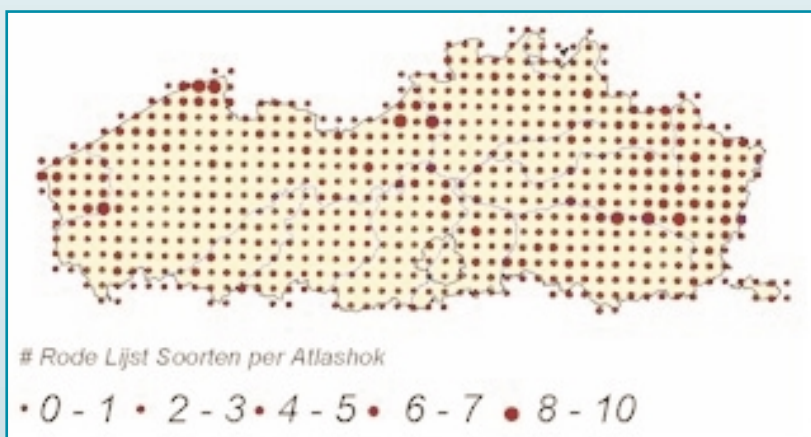
Zoals bij vele andere diergroepen is het duidelijk dat ook voor vogels de provincies Antwerpen en Limburg hoog scoren wat betreft soortenrijkdom (Fig. 2). Hierbij vallen enkele gebieden extra op: het uiterste noorden van Limburg met daarin o.a. het Hageven en het Stamprooiersbroek, het vijvergebied Midden-Limburg, het Schulensmeer en omgeving, voormalige kleiputgebieden in de Antwerpse Voorkepen enz... De afwisseling van verschillende habitats zoals open water, moerassen, bossen en landbouwgebieden binnen één atlashok zorgt hier voor een flink aantal extra soorten. Elders in Vlaanderen worden erg soortenrijke atlashokken aangetroffen in de regio Oostkust met o.a. de Achterhaven van Zeebrugge als uitschieter, de IJzervallei met de Blankaart en de IJzerbroeken, het havengebied van Antwerpen, de zuidelijke Dijlevallei, grote delen van de Demervallei en zowat de gehele regio Schelde-Leie. Erg vaak is de soortenrijkdom dus gekoppeld aan de aanwezigheid van een (zuivere) rivier in het betreffende atlashok. Houd er wel rekening mee dat in deze aantallen de mogelijke broedgevallen voorlopig nog werden meegerekend!

Indien we dan eens naar figuur 3 kijken, krijgen we toch een iets genuanceerder beeld. Het is immers meer en meer het geval dat de totale soortenrijkdom enigszins vertroebeld wordt door de aanwezigheid van heel wat exoten zoals Canadese gans, Nijlgans, Mandarijneend, Halsbandparkiet enz... Vooral in de de wijde omgeving van Brussel, Gent en in de Antwerpse Kempen worden soms tot 10 soorten exoten per atlashok aangetroffen! Uit

Figuur 2 : Soortenrijkdom per atlashok

Figuur 3 : Aantal Rode Lijst soorten per atlashok

figuur drie blijkt overduidelijk het grote belang van enkele gebieden wat betreft Rode Lijst soorten: het Zwin te Knokke, de Achterhaven en de Voorhaven te Zeebrugge, de Kanaalzone te Gent, de IJzervallei, het Antwerpse havengebied, de Demervallei en het Vijvergebied Midden-Limburg scoren het hoogst.

Trends in enkele soortengroepen

De gedetailleerde resultaten van het atlasproject maken het mogelijk trends te bepalen voor nagenoeg alle broedvogelsoorten in Vlaanderen. De verwerkingsfase

is nog niet ver genoeg gevorderd om er nu al een compleet beeld op te hebben, maar voor enkele duidelijk afgeijnde soortengroepen is dat nu reeds mogelijk. In Figuur 4 zie je een overzicht van de trends voor enkele typische bosvogels (28 soorten meegerekend), struweelsoorten (9), roofvogels (12), soorten van het agrarisch gebied (20) en exoten (17). De exoten springen er meteen uit als de meest succesvolle soortengroep: geen enkele gaat achteruit, het merendeel gaat er zelfs flink op vooruit met als uitschieters uiteraard Canadese gans, Nijlgans en Halsbandparkiet. Carolina-eend, Casarca en Kolgans

blijven enigszins stabiel en breken (voorlopig) niet echt door. Anders is het gesteld met de soorten van het landbouwgebied waarvan 55% er flink op achteruit gaat, de Veldleeuwerik vertoont zelfs een achteruitgang van 90% t.o.v. de atlas van Devillers (gegevens uit de periode 1973-1977)! Echte bosvogels zoals Boomklever, Zwarte specht, Houtsnip en Bosuil doen het dan weer overwegend goed door de betere bescherming in combinatie met het ouder worden van onze bossen. Een soort als Fluitier gaat er dan weer flink op achteruit. Voor soorten van droge struweelvegetaties zoals Braamsluiper, Tuinfluitier, Zwartkop, enz... is de situatie niet zo eenduidig al lijkt het erop dat de algemene balans tamelijk negatief is. Roofvogels gaan er nagenoeg allemaal op vooruit, wat ten dele verklaard wordt door een betere bescherming, het verdwijnen van DDT uit de voedselketen en ook hier het ouder worden van de bossen waardoor meer geschikte nestlocaties beschikbaar worden.

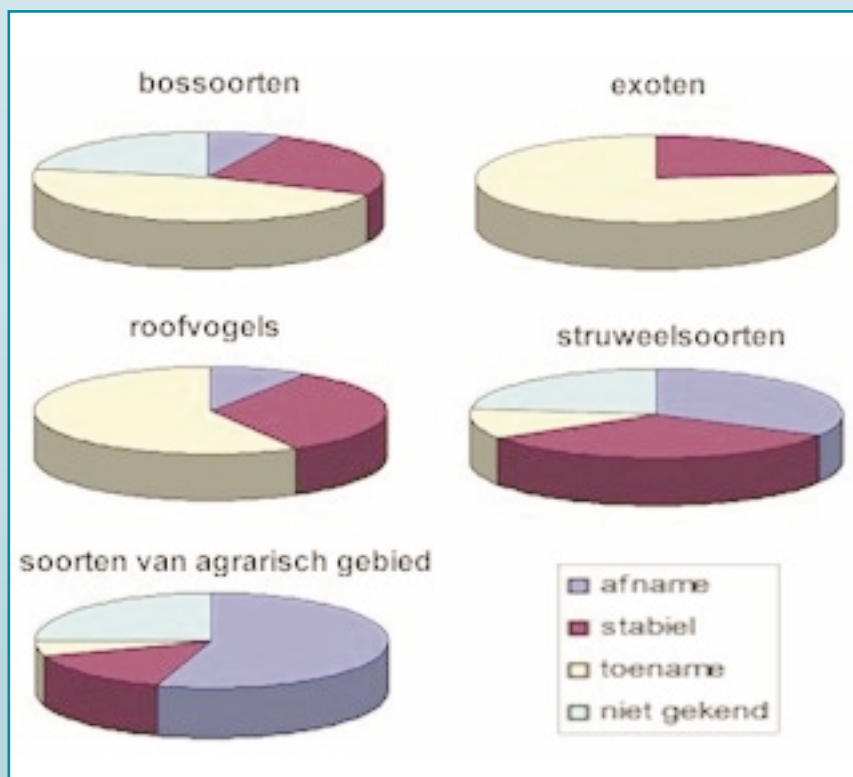

De Canadese Gans blijft spectaculair vooruitgaan.

Herziening Rode Lijst broedvogels

Een ander gevolg van de gedetailleerde atlasgegevens is de mogelijkheid tot het herzien van de Rode Lijst van de broedvogels in Vlaanderen (zie artikel Koen Devos in het Natuurrapport van 1999, Tabel 1). Grote Karekiet is ondertussen uitgestorven, in de atlasperiode en reeds enkele jaren ervoor werden alleen

nog enkele zangposten aangetroffen die slechts tijdelijk bezet worden. Ook voor Korhoen en Ortolaan (mogelijk nog 1 broedgeval aan het begin van de atlasperiode) blijkt Vlaanderen niet langer geschikt te zijn. Anderzijds is het ook zo dat bijv. een soort als de Nachtzwaluw niet langer thuis hoort onder de categorie van bedreigde soorten aangezien recente inventarisaties in o.a. Limburg aantonen dat deze soort het erg goed doet en waarschijnlijk al lange tijd onderschat is geweest. Het nauwkeurig uitpluizen van de atlasgegevens moet ons in staat stellen deze Rode Lijst hier en daar aan te passen. Het is alvast de bedoeling deze aangepaste lijst te verwerken in het uiteindelijke boek.

Figuur 4 : Trends in enkele soortengroepen t.o.v. atlas Devillers et al. (1973-1977).

Rode Lijst Broedvogels Vlaanderen (Natuurrapport 1999)

Uitgestorven in Vlaanderen :

Duinpieper
Hop
Kemphaan
Zwarte stern

Met uitsterven bedreigd :

Draaihals
Dwergstern
Gauwe kiekendief
Gauwe klauwier
Grote karekiet
Grote stern
Klapekster
Korhoen
Kuitleeuw
Kwartekoning
Ortolaan
Paapje
Roerdomp
Snor
Strandplevier
Tapuit
Watersnip
Woudaapje
Zomertaling

Bedreigd :

Geelgors
Gauwe gors
Nachtswaluw
Oeverwaluw
Porseleinhoen
Rietzanger
Roodborsttapuit
Tureluur
Visdief

Kwetsbaar :

Aalscholver
Baardmannetje
Boommeeuw
Bruine kiekendief
Gekraagde roodstaart
Geoorde fuut
Ijsvogel
Kerkuil
Kleine mantelmeeuw
Kluut
Kwartel
Nachtegaal
Patrijs
Sprinkhaanzanger
Wielewaal
Zilvermeeuw

Grensoverschrijdende mogelijkheden...

Het is in de vorige nieuwsbrieven al een aantal keer aangehaald dat we voor de Vlaamse broedvogelatlas dezelfde methodiek gebruiken als in Nederland. Het gevolg hiervan is dat we onze verspreidings- en dichtheidskaartjes prima met elkaar kunnen vergelijken. Met het huidige GIS (Geografisch Informatie Systeem) kunnen we de kaartjes ook gewoon aan elkaar plakken. Het grote voordeel is dat het op die manier erg duidelijk wordt dat onze gegevens niet op zich staan en dat de trends nagenoeg allemaal grensoverschrijdend zijn.

Voor de Geelgors geldt in Nederland hetzelfde als in Vlaanderen: een flinke terugval en het terugtrekken in oostelijk gelegen kerngebieden. Ook de kleine restpopulatie in de regio Turnhout zet zich mooi voort over de grens.

De uitbreiding van de Scholekster in het noorden van Vlaanderen is geen toeval als je de volgende figuur er bijneemt. De Nederlandse populatie doet het bijzonder goed in Zeeland en in toene-

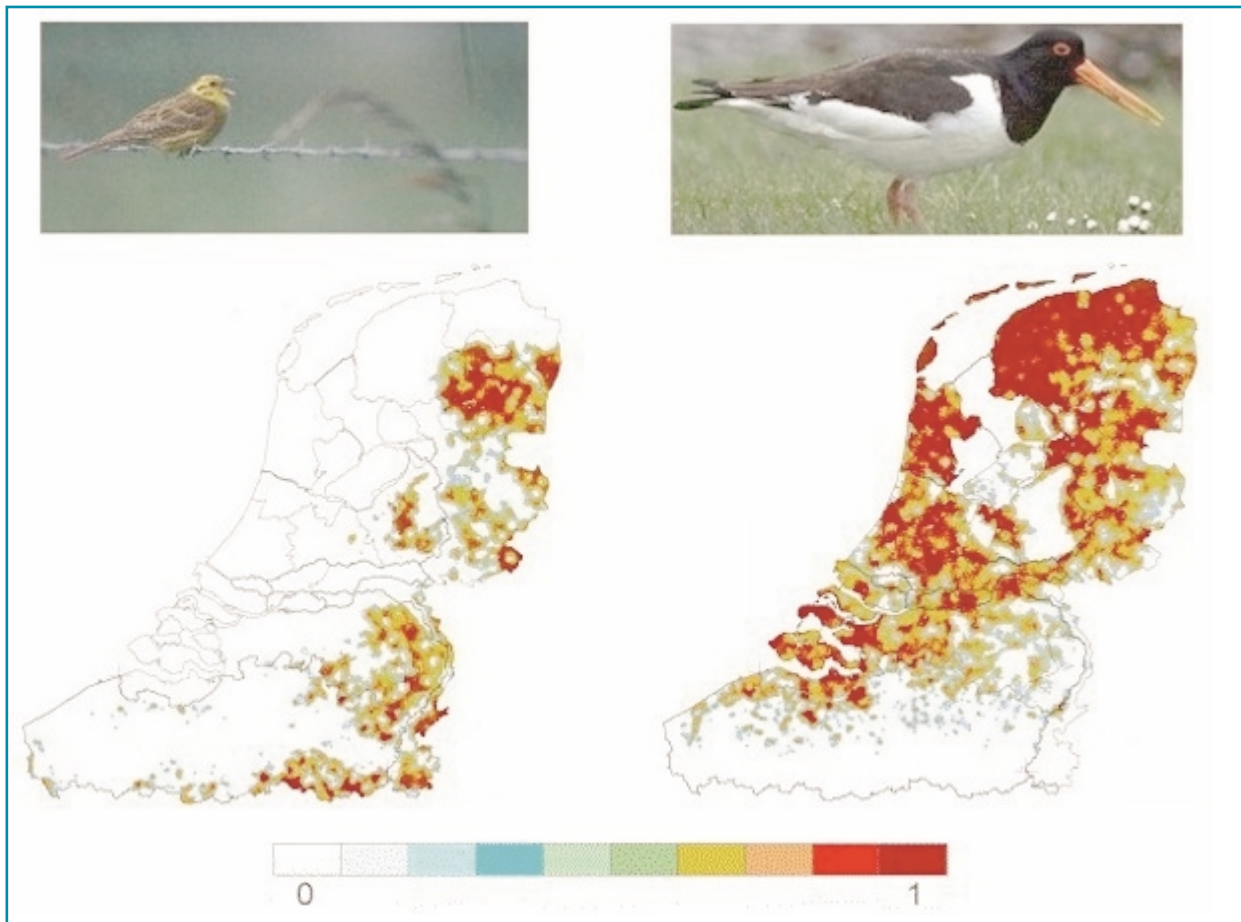
mende mate ook in westelijk en oostelijk Brabant waardoor er een constante 'aanvoer' is van Scholeksters uit het noorden. Dit uit zich bij ons in het verder uitbreiden van de Scholekster naar het zuiden toe en de nog steeds toenemende aantallen in de reeds gekoloniseerde gebieden in het noorden.

Enkele soorten nader bekeken

Het grootste deel van de uiteinde-

De aanwezigheid van de Roerdomp op de Rode Lijst blijft, ondanks soortbeschermingsmaatregelen, gerechtvaardigd.

Figuur 5 : Grensoverschrijdende dichtheidskaartjes van Geelgors en Scholekster (bron Nederlandse kaarten: Atlas van de Nederlandse broedvogels).

lijke broedvogelatlas zal uiteraard bestaan uit de verschillende soortteksten waarbinnen per soort een gedetailleerd overzicht zal gegeven worden van de status en trends binnen Vlaanderen, de huidige verspreiding en relatieve dichtheid, eventueel de aantallen per atlashok enz... Nu de kaarten nagenoeg compleet zijn, halen we er nog eens enkele soorten uit. Veel meer kaarten kan je

steeds raadplegen op de atla website www.instat.be/broedvogels

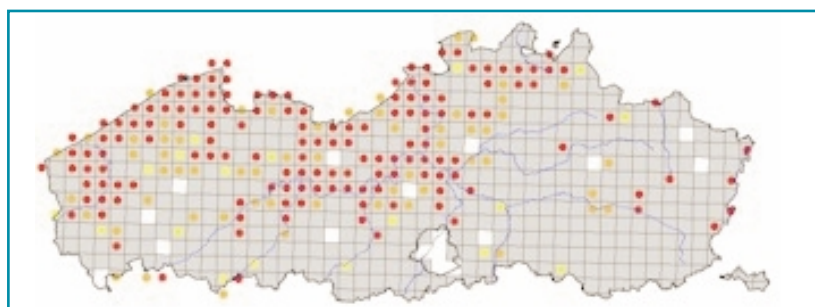
Bergeend

Het is al langer bekend dat de Bergeend het goed doet in Vlaanderen. Nu het kaartje nagenoeg compleet is, overtreft dit nog de verwachtingen van velen. Bergeenden broeden ondertussen

in alle Vlaamse provincies, het minst talrijk in Vlaams-Brabant en Limburg. De opmars gaat echter nog verder met jaarlijks meldingen van nieuw gekoloniseerde gebieden. De kaart sluit mooi aan bij deze van de Nederlandse broedvogelatlas. De verspreiding in de Maasvallei is ook in Nederland erg opvallend en het leidt geen twijfel dat onze Limburgse Bergeenden daar via de Maas terecht zijn gekomen. Een verdere toename in de Maasvallei is zeker te verwachten.

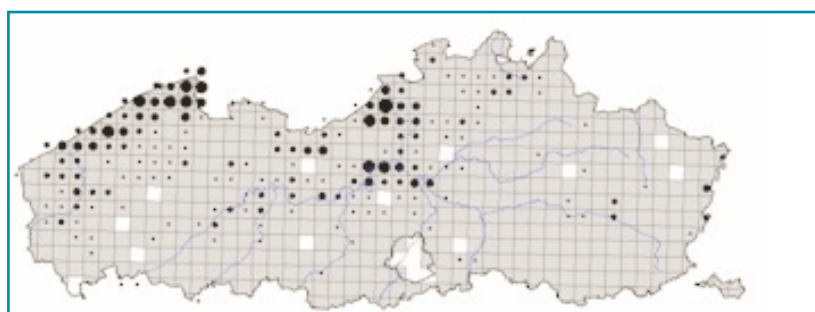
De aantallenkaart toont verder de kerngebieden voor de Bergeend in Vlaanderen, zijnde de nagenoeg volledige kustpolderregio, met kerngebieden in en rond het Zwin en de Voor- en Achterhaven van Zeebrugge, het havengebied van Antwerpen, de Beneden-Schelde en in mindere mate het Mechelse. Het Meetjesland is in werkelijkheid veel belangrijker voor de Bergeend dan uit de aan-

Legende

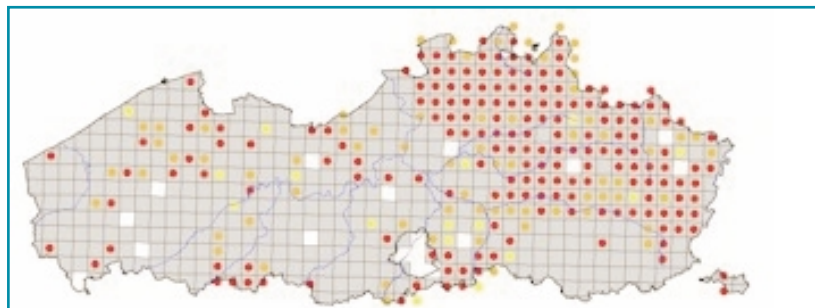
Hokken ingevoerd in de databank
 mogelijk broedend waarschijnlijk broedend zeker broedend

Fig. 6: De verspreiding van de Bergeend in Vlaanderen

1 - 3 4 - 10 11 - 25 26 - 50 51 - 100 101 - 150 151 -

Fig. 7: Aantal broedparen Bergeend per atlashok

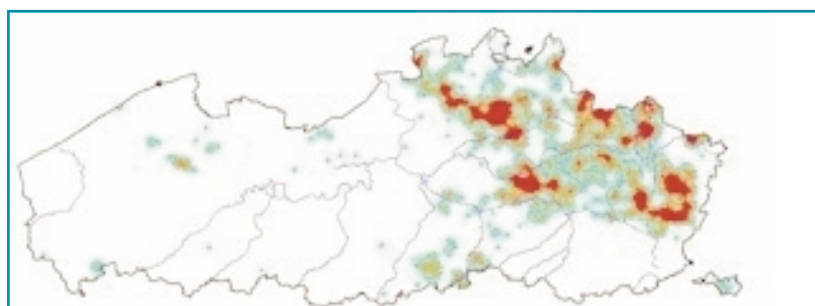

Legende

Hokken ingevoerd in de databank
 mogelijk broedend waarschijnlijk broedend zeker broedend

Fig. 8: De verspreiding van de Kuifmees in Vlaanderen.

Fig. 9: Relatieve dichtheden van de Kuifmees in Vlaanderen.

0 0.1 0.2 0.3 0.4 0.5 0.6 0.7 0.8 0.9 1

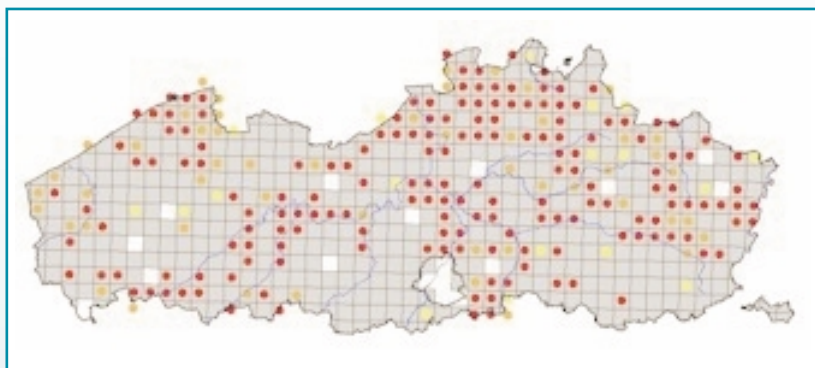
tallenkaart blijkt. Echter, in vele gevallen werd het precieze aantal broedende Bergeenden per atlashok niet ingevuld waardoor deze uiteraard ook niet op de kaart kunnen getoond worden.

Kuifmees

Uit voorgaande grafieken bleek al dat de bosvogels het over het algemeen erg goed doen en de Kuifmees vormt hierop geen uitzondering. De verspreidingskaart toont duidelijk de zowat ononderbroken verspreiding in de Kempen wat logisch is gezien de sterke gebondenheid aan allerlei types naaldhout. Ook in bosarme streken worden tegenwoordig steeds vaker Kuifmezen aangetroffen en hier lijken deze vaak met erg kleine naaldhoutpercelen in een iets groter geheel genoeg te nemen. De boscomplexen in de omgeving van Brugge spelen ongetwijfeld een grote rol bij het in stand houden van de West-Vlaamse populatie. Uit de dichtheidskaart komen dan weer de echte kerngebieden naar voren, zijnde het erg (naald)bosrijke Kempisch plateau in Limburg, de bossen ten oosten van Antwerpen (Voorkempen, Centrale Kempen) en de grote boscomplexen van Averbode, Westerlo en omgeving.

Dodaars

De Dodaars doet het goed in Vlaanderen zoals ook mag blijken uit de trendgrafiek. Wat de verspreiding betreft is de soort nagenoeg constant gebleven in vergelijking met de vorige atlas (periode 1973-1977), maar in de kerngebieden is hij verder toegenomen en o.a. in de regio Schelde-Leie zijn heel wat nieuwe broedplaatsen in gebruik genomen. De hoge aantallen in de atlasperiode zijn echter zeker ten dele te verklaren door de opeenvolging van zachte winters en natte voorjaaren waardoor voor deze soort erg geschikte condities ontstonden. De toename is dus mogelijk slechts tijdelijk. Noch-tans lijkt het erop dat, althans in de Kempen, de toena-

Legende

Fig. 10: De verspreiding van de Dodaars in Vlaanderen.

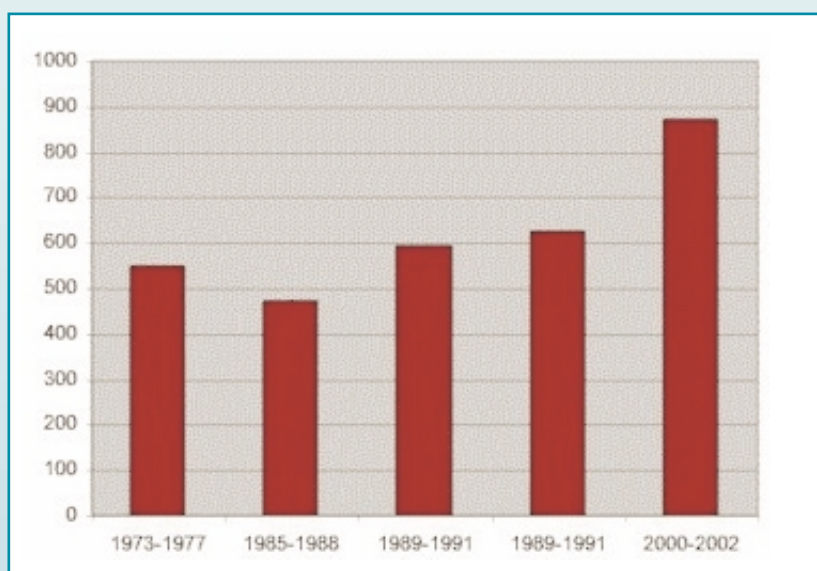

Fig. 11: Aantalsevolutie van de Dodaars in Vlaanderen sinds het vorige atlas-project.

me wel degelijk al langere tijd aan de gang is. In Nederland neemt deze soort toe in stilstaande wateren van heidegebieden en duinen, maar gaat ze erop achteruit in sloten en grachten in agrarische gebieden aangezien de waterstand hiervan zuiver in functie van de landbouw wordt geregeld en in toenemende mate ongunstig uitpakt voor de Dodaars.

Verdere afwerking – planning

Nu al het veldwerk achter de rug is, worden zoveel mogelijk inspanningen gedaan om het boek zo snel mogelijk te doen verschijnen. De stuurgroep rond het atlasproject is overeengekomen de publicatie ervan te voorzien tegen eind 2004.

Er zal gewerkt worden met een 7-tal sortauteurs wat relatief weinig is, maar wat het editeerwerk achteraf waarschijnlijk flink zal vereenvoudigen. Ondertussen is van een aantal soortteksten al een eerste versie beschikbaar, in een latere fase zullen alle teksten gecorrigeerd worden door een leeskomitee.

Naast de soortteksten zal zeker ook werk gemaakt worden van een aantal grondige, inleidende hoofdstukken.

Ondertussen kan er echter nog heel wat aanvullend werk gebeuren en daarvoor reken ik voor een groot deel weer op jullie! De verschillende RECO's krijgen eerst-daags een overzichtstabel in de bus met voor alle hokken in hun respectievelijke regio's een lijst met waargenomen soorten, broedzekerheden, aantallen en schattingen. Deze lijst zal zo overzichtelijk mogelijk zijn waardoor er op een eenvoudige manier hiaten kunnen ontdekt worden. Wat kunnen deze hiaten bijvoorbeeld zijn:

- ontbrekende soorten, vaak aangetroffen in het jaar voorafgaand of net na de eigenlijke inventarisatie
- te lage broedzekerheidscategorieën
- voor BBV-soorten zou het interessant zijn een aantal of schatting te verkrijgen voor de 3 atlasjaren
- niet ingevulde aantallen en/of schattingen
-

De kwaliteit van de uiteindelijke atlas zal nog gevoelig verbeteren als dergelijke aanvullingen voor ALLE atlashokken kunnen verzameld worden. Een belangrijke taak dus nog voor de RECO's!

Wat na de atlas, Pan European Bird Monitoring?

Ondertussen rijpen er stilaan enkele plannen om ook na het atlasproject met hopelijk dezelfde enthousiaste groep vrijwilligers andere projecten aan te vatten. Dit zal ook nu weer gebeuren in overleg met zoveel mogelijk instanties. Enkele zaken zijn pijnlijk duidelijk geworden na dit atlasproject waaronder de teloorgang van vele 'algemene soorten' in combinatie met het nagenoeg ontbreken van duidelijk cijfermateriaal van de voorbije jaren voor deze soorten, waardoor het erg moeilijk is in te schatten hoe groot die achteruitgang precies is. Om dergelijke zaken naar de toekomst toe te vermijden en om met duidelijke cijfers naar het beleid toe te kunnen stappen, is het erg belangrijk zo snel mogelijk te starten met een project dat

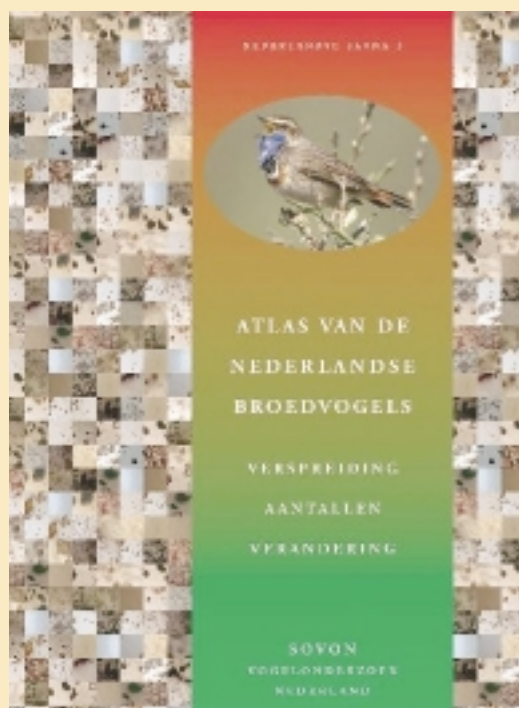
ook de algemene soorten jaarlijks opvolgt, mogelijk via een systeem van vaste trajecten. Dergelijk project lopen al jaren in zowat alle ons omringende landen en leveren daar erg duidelijke informatie op. Recent werd dan ook het initiatief genomen om alle Europese 'Common Bird Monitoring Schemes' te bundelen en zo over een Europese trend te kunnen beschikken voor tal van meer algemene soorten. Vlaanderen kan hierbij niet achterblijven...

Dank aan meer dan 1500 vrijwilligers!

Zonder jullie zouden we nu simpelweg niet kunnen beginnen aan het schrijfwerk, heel erg bedankt dus voor de massa's gegevens, we gaan ons uiterste best doen er een erg knap boek van te maken!

Glenn Vermeersch

De Nederlandse atlas is gearriveerd: een prachtig voorbeeld!

Netjes op tijd kwam eind vorig jaar de Nederlandse broedvogelatlas van de persen gerold. Voor ons een erg interessant boek om naar uit te kijken omdat we onze atlasmethode van het Nederlandse project hebben overgenomen. Ook in deze nieuwsbrief werd al aangegeven dat de gecombineerde kaartjes een grote meerwaarde kunnen betekenen.

Het boek zelf is een schitterend naslagwerk geworden dat erg uitgebreid informatie geeft over alle in Nederland broedende vogelsoorten. Een erg interessant deel handelt over de algemene tendenzen van de Nederlandse broedvogels en linkt deze op erg gedetailleerde wijze aan verschillende omgevings- en menselijke factoren. Een niet te missen werk en een prima voorbeeld van hoe onze atlas er zou moeten gaan uitzien. In ieder geval een grote uitdaging om dit boek te evenaren en eventueel zelfs te overtreffen!